

КРЕАТИВНО-КОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНЦІЯ УЧИТЕЛЯ ЯК ПОКАЗНИК ПРОФЕСІЙНОЇ ГОТОВНОСТІ

Кожна держава, дбаючи про свій народ, його добробут і перспективи розвитку, створює специфічні соціальні інститути, які мають безпосередньо займатися освітою і вихованням підростаючого покоління. Одним із таких соціальних інститутів є система вищої освіти України.

За А. Кузьмінським та В. Омелянко система освіти – це сукупність навчально-виховних та культурно-освітніх закладів, які відповідно до Конституції та інших законів України здійснюють освіту і виховання її громадян. Структура і доцільність створеної в державі системи освіти характеризують її міцність і перспективність розвитку [7, 77].

У статті 53 Конституції України зазначено, що «держава забезпечує доступність і безплатність дошкільної, повної загальної, професійно-технічної, вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах; розвиток дошкільної, повної загальної середньої, позашкільної, професійно-технічної, вищої і післядипломної, різних форм навчання» [5, 16].

Завдання системи освіти, її структура визначаються Законом України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», «Про вищу освіту», Національною доктриною розвитку освіти, іншими правовими актами. У Законі України «Про освіту» зазначено: «Система освіти складається із закладів освіти, наукових, науково-методичних установ, науково-виробничих підприємств, державних і місцевих органів управління освітою та самоврядування в галузі освіти» [4].

Освіта є стратегічним ресурсом поліпшення добробуту людей, забезпечення національних інтересів, зміцнення авторитету і конкурентоспроможності держави на міжнародній арені [8].

XXI століття висуває нові вимоги до освіти та надає широкі можливості для освітньої діяльності. Передусім це пов'язано із сучасними інформаційними технологіями, комп'ютерною технікою, що використовується як засіб набуття комп'ютерної грамотності, і як засіб вивчення предметів, і як шлях до знань і досвіду людства, і як засіб дистанційного навчання.

Нові завдання освіти вимагають застосування інноваційних педагогічних технологій, які базуються на фундаментальних епістемологічних і герменевтичних аспектах педагогіки.

Взагалі вища освіта передбачає забезпечення фундаментальної, загальнокультурної, практичної підготовки фахівців, які мають визначати темпи і рівень науково-технічного, економічного та соціально-культурного прогресу, формування інтелектуального потенціалу суспільства як його найбільшої цінності, сприяти всебічному розвитку особистості. Вища освіта має виступати могутнім фактором та джерелом успіхів української спільноти у процесі державотворення, соціально-економічного розвитку [7, 83].

Особливе місце серед усіх типів та видів вищих навчальних закладів на нашу думку посідають педагогічні. Завданням цих закладів освіти є підготувати не тільки висококваліфікованого фахівця своєї справи, а привити любов у своїх випускників до вчительської професії, поваги до неї та виховання гідності та самостверженості. Педагог повинен бути всебічно обдарованим та високоосвіченим, оскільки саме від нього у великій мірі залежить майбутнє нашої нації.

Праця вчителя важка і надзвичайно відповідальна. В. Сухомлинський писав: «Праці вчителя ні з чим не можна ні порівняти, ні зіставити. Ткач

уже через годину бачить плоди своєї роботи. Сталевар через кілька годин радіє з вогненного потоку металу. Хлібороб, сіяч через кілька місяців милується колосками і жменею зерна, вирощеного в полі... А вчителеві треба працювати роки, щоб побачити предмет свого творіння, буває, минають десятиріччя, і ледве-ледве починає позначатися те, що ти замислив... Учитель зобов'язаний – перед суспільством, перед батьками – працювати тільки правильно, тільки добре...» [11, 341].

На нашу думку, розвиток особистості вчителя нерозривно пов'язаний з розвитком його здібностей: творчих, комунікативних, креативних та ін. Знаряддям вчителя є його педагогічна майстерність та здатність до інтелектуалізації навчання, застосування новітніх інтерактивних технологій та здатність побудувати навчально-виховний процес так, щоб вихованці отримували не тільки знання, а й щоб у них формувался світогляд та вони отримували задоволення від процесу здобування нових знань, формування умінь та навичок.

Ми вважаємо, що одним із таких засобів є формування креативно-комунікативної компетенції на основі застосування новітніх педагогічних технологій у навчально-виховному процесі вищої школи.

Під креативно-комунікативною компетенцією ми розуміємо комплекс інтелектуальних, емоційних та поведінкових особливостей індивіда, які сприяють нестандартному, нешаблонному рішенню ситуацій, що виникають у спілкуванні, допомагають генерації оригінальних ідей та засобів спілкування, вибору найбільш оптимальних стратегій поведінки, розв'язанню проблем, що виникають під час взаємодії з іншими людьми.

Разом з тим система підготовки у вищих навчальних закладах України різних рівнів акредитації побудована так, що у майбутнього вчителя є всі можливості до вільного оволодіння вчительською професією. Студенти можуть вільно користуватись комп'ютерними засобами навчання як під час практичних занять, так і під час самостійної підготовки; вільно

користуватися пошуковими системами мережі Інтернет; спілкуватись з іншими студентами інших ВНЗ тощо.

Використання інноваційних педагогічних технологій та формування креативно-комунікативної компетенції майбутніх учителів – основа формування гармонійно та всебічно розвиненої особистості вчителя. Саме такого вчителя чекає підростаюче покоління у школі.

Зазначимо, що основними компетенціями, яких потребує сучасне життя, як зазначено у положенні про „Критерії оцінювання навчальних досягнень у системі загальної середньої освіти” [6, 3] є політичні і соціальні. Лінгводидактичні, педагогічні, психологічні та інші наукові напрямки акцентують увагу на необхідність формування соціальної компетенції. Це поняття слід розглядати та аналізувати інтеграційно. Інтеграційність соціальної компетенції проявляється в міждисциплінарності знань та здібностей і тісному взаємозв'язку з іншими видами компетенцій: комунікативною, інтелектуальною та інтеркультурною. На нашу думку, найважливішим елементом із усього вищезазначеного кола є саме комунікативна компетенція, так як вона проявляється у всіх життєвих сферах та від ступені її сформованості залежить здатність людини адекватно орієнтуватися та поводитися в різних соціальних ситуаціях.

Реальне педагогічне спілкування являє собою і внутрішньо-суперечливе сплетіння перцептивних, комунікативних, інтерактивних компонентів, суб'єкт-об'єктної форм, спілкування репродуктивного і продуктивного, глибинного, особистісного та рольового і т.п. С.Д. Максименко та М.М. Забродський вважають, що тією категорією, яка б із достатньою повнотою та точністю відображала названі аспекти комунікативної діяльності вчителя, може бути комунікативна компетентність [12].

Довідникова література, відображаючи загальноприйнятий рівень інтеграції до визначення тих чи інших понять, інтерпретує компетентність

як знання та досвід у певній галузі. Однак у рамках психологічних теорій компетентність у спілкуванні розуміється значно ширше, а саме:

- як складне утворення, що включає знання соціально-психологічних факторів і вміння використовувати їх у конкретній діяльності, розуміння мотивів, інтенцій, стратегій поведінки, фрустрацій, як свої власних, так і партнерів по спілкуванню, вміння розібратися у групових соціально-психологічних проблемах, осмислення можливих перешкод на шляху до взаємного порозуміння, оволодіння технологією та психотехнікою спілкування [9];
- як система внутрішніх засобів регулювання дій [2];
- як заснована на знаннях, чуттєвому досвіді та вільному володінні засобами спілкування здатність особистості орієнтуватися у ситуаціях спілкування [1];
- як складне утворення, що включає пізнавальний, емоційний та поведінковий компоненти [10];
- як певна інтегральна характеристика спілкування, у якій опосередковано виражаються морально-світоглядні установки особистості, її загальна та професійна спрямованість, рівень комунікабельності [3].

У ряді досліджень проаналізовано співвідношення комунікативної компетентності і комунікативних здібностей особистості. Компетентність при цьому трактується як домінуюча форма активності особистості, сформованість відповідних навичок та вмінь, ступінь освоєння певної діяльності. Здібності ж характеризуються як потенційні можливості та задатки, від яких залежить швидкість, якість і рівень сформованості відповідної компетентності [12].

Під комунікативними здібностями розуміють індивідуально-психологічні та психофізіологічні особливості людей, що забезпечують успішну взаємодію партнерів і успішне розв'язання комунікативних задач.

Відповідно, комунікативна компетентність інтерпретується як здатність людини встановлювати та підтримувати необхідні контакти з іншими людьми. До її складу входить певна сукупність знань та умінь, що забезпечують ефективний перебіг комунікативного процесу.

Відповідно до змісту, форм та функцій педагогічного спілкування, комунікативна компетентність вчителя має охоплювати такі сфери: компетентність у здійсненні перцептивної, комунікативної та інтерактивної функції спілкування; компетентність у реалізації, насамперед, суб'єкт-суб'єктної взаємодії з партнерами по спілкуванню (суб'єкт-суб'єктна модель взаємодії) також має бути освоєна педагогом; компетентність у розв'язанні як продуктивних, так і репродуктивних задач спілкування; компетентність у реалізації як поведінкового, операційно-інструментального, так і особистісного, глибинного рівня спілкування.

Психологи, досліджуючи питання комунікативної компетенції, зазначають, що у її структурі повинно міститись:

- гностичний компонент (система знань про сутність, структуру, функції та особливості спілкування взагалі та професійного зокрема; знання ро стилі спілкування, зокрема про особливості власного комунікативного стилю; фонове знання, тобто загальнокультурна компетентність, яка, не маючи безпосереднього відношення до професійного спілкування, дозволяє вловити, зрозуміти, приховати натяки, асоціації тощо, тобто зробити розуміння більш емоційним, глибоким, особистісним; творче мислення, внаслідок якого спілкування виступає як різновид соціальної творчості);
- конативний компонент (загальні та специфічні комунікативні уміння, які дозволяють успішно встановлювати контакт із співрозмовником, адекватно пізнавати його внутрішні стани, керувати ситуацією взаємодії з ним, застосовувати конструктивні стратегії поведінки у конфліктних ситуаціях; культура мовлення; експресивні уміння, які забезпечують

адекватний висловлюванням міміко-пантомімічний супровід; перцептивно-рефлексивні уміння, які забезпечують можливість проникнення у внутрішній світ партнера по спілкуванню та розуміння самого себе; домінуюче застосування організуючих впливів у взаємодії з людьми (порівняно з оцінюючими і, особливо, дисциплінуючими);

- емоційний компонент (гуманістична установка на спілкування, інтерес до іншої людини, готовність вступати з нею в особистісні, діалогічні взаємини, інтерес до власного внутрішнього світу; розвинуті емпатії та рефлексія; високий рівень ідентифікації з виконуваними професійними та соціальними ролями; позитивна Я-концепція; адекватні вимогам професійної діяльності психоемоційні стани) [12].

Теоретичний аналіз проблем професійно-педагогічної діяльності та педагогічного спілкування дозволяє виділити ряд методичних та теоретичних положень, які доцільно покласти в основу роботи з розвитку комунікативної компетенції учителів. С.Д. Максименко та М.М. Забродський виділяють наступні положення:

1. Оскільки мова йде про вчителів, то вся робота з розвитку їх комунікативної компетенції з необхідністю має враховувати специфіку навчання дорослих. Основним видом діяльності для вчителів є професійно-педагогічна діяльність, а учіння – лише допоміжним, необхідним для успішного виконання основної діяльності. Учіння, таким чином, у більшості випадків розглядається вчителем через призму основної діяльності, а його результати співвідносяться з практичними потребами, із їх особистісною значущістю
2. Повноцінне спілкування учителя з учнями, що може забезпечити вирішення сучасних педагогічних задач, включає два взаємопов'язаних, однак істотно відмінних рівнів. Перший з них – зовнішній, операційний, пов'язаний з рольовою поведінкою учасників спілкування, їхніми

діями. Однак є іще й внутрішній, глибинний, пов'язаний із смисловими утвореннями особистості, та такий, що визначає – операційний.

3. У соціальній психології досить поширеною є традиція розширювати перцептивну, комунікативну та інтерактивну сторони спілкування. В силу сказаного розвиток комунікативної компетенції доцільно розглядати у плані трьох названих сторін спілкування, виділяючи розвиток перцептивної, комунікативної та інтерактивної її складових. Соціально-перцептивна сторона спілкування, відповідно перцептивна компонента, є визначальною у структурі комунікативної компетентності особистості.
4. У чисельних дослідженнях переконливо доведено, що ефективним шляхом підготовки учителя до продуктивного спілкування з учнями є залучення його до групових форм навчання, організація активної міжгрупової взаємодії у малих групах. Сказане зумовило, що в основу розвитку комунікативної компетенції педагогів було покладено організацію груп психолого-педагогічного тренінгу, робота яких, дещо відрізнялася, ніж вони представлені в літературі. Відмінність полягала насамперед у тому, що перед експериментальними групами стоять задачі розвитку комунікативної сенситивності особистості [12, 14].

Література:

1. Емельянов Ю.Н. Активное социально-психологическое обучение. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1985. – 168с.
2. Жуков Ю.М., Петровская Л.А., Растенников П.В. Диагностика и развитие компетентности в общении. – М.: Изд-во МГУ, 1990. – 104с.
3. Заброцький М.М. Педагогічна психологія. – К.: МАУП, 2000. – 100с.
4. Закон України "Про освіту". – К.: Генеза. – 1996. – 36с.

5. Конституція України. – К.: Українська правнича фундація, 1996. – С.16.
6. Критерії оцінювання навчальних досягнень у системі загальної середньої освіти (Проект). // Освіта України. – 2000. – №33. – С.3.
7. Кузьмінський А.І., Омеляненко В.Л. Педагогіка: Підручник. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: Знання-Прес, 2004. – 445с.
8. Національна доктрина розвитку освіти // Освіта України. – 2002. – 23 квітня.
9. Петровская Л.А. Компетентность в общении: Социально-психологический тренинг. – М.: Изд-во МГУ, 1989. – 216с.
10. Петрушин С.В. Психологический тренинг в многочисленной группе (методика развития компетентности в общении в группах от 40 до 100 человек). – М.: Академический проект; Екатеринбург: Деловая книга, 2000. – 256с.
11. Сухомлинський В.О. Вибрані твори: В 5 т. – Т. 2. – К.: Рад. шк., 1976. – С.341.
12. Технологія спілкування (комунікативна компетентність учителя: сутність і шляхи формування) / С.Д. Максименко, М.М. Забродський. – К.: Главник, 2005. – 112с.

Ключевые слова: компетенция, креативность, коммуникативная компетенция, креативно-коммуникативная компетенция, профессиональная подготовка, обучение, воспитание.

В статье рассматриваются основные психологические педагогические подходы к формированию креативно-коммуникативной компетенции учителя. На основе теоретического анализа литературы дается обозначение креативно-коммуникативной компетенции и определяется ее роль в профессиональной подготовке учителя.

Keywords: competence, creativity, communicative competence, creative-communicative competence, professional preparation, teaching, education.

The basic psychological and pedagogical approaches to forming of creative-communicative competence of teacher are examined in the article. On the basis of theoretical analysis of literature denotation of creative-communicative competence is given and its role in professional preparation of teacher is determined.